

plures; et ideo isti explicationi standum est. Quare ex parte fortitudinis, et virtutum, quæ ad irascibilem pertinent numerat D. Thomas in secunda secundæ quinque virtutes, videlicet ipsam principalem, seu cardinalem, quæ est fortitudo, et quatuor alias quasi potentiales, et minus principales, scilicet magnanimitas, magnificentia, patientia, et perseverantia, quæ dicuntur minus principales, quia versantur circa materiam minus arduam, minusque principalem, quam sint pericula mortis, circa quæ versatur fortitudo principaliter, seu cardinaliter dicta. Nec est necesse, quod omnes virtutes sint in appetitu sensitivo, possunt enim etiam esse in voluntate ut patientia, quæ motivo spirituali, et circa difficultates spirituales etiam versari potest, licet imperative etiam moderetur tristitias, et timores appetitus.

IV. Ex parte vero temperantiæ, et virtutum pertinentium ad vim concupiscibilem, quia temperantia, quæ est virtus cardinalis, et principalis habet aliquas species sub se contentas, quæ sunt quasi partes subjectivæ, et dantur etiam aliquæ partes potentiales, seu minus principales virtutes, species quidem subjectivæ temperantiæ sunt quatuor, duæ ex parte ciborum, duæ ex parte venereorum. Ex parte cibi et potus, est abstinentia, et sobrietas: ex parte venereorum est castitas, et virginitas, quæ etiam est specialis virtus. Partes autem potentiales, seu virtutes minus principales sunt generaliter quatuor, scilicet continentia, quæ in voluntate est ne ducatur a passionibus vehementibus, clementia, mansuetudo contra iram, modestia quæ refrænât nimietates in ornatu, in cognitione, in vanitate; ideo dividitur in varias species. Pertinet enim ad modestiam humilitas, quæ refrænât elationem,

et superbiam: secundo, studiositas, quæ refrænât nimiam curiositatem: tertio, modestia circa exteriores motus, et ornatum personæ: quarto, eutrapelia circa ludos.

V. De his agit D. Thomas in secunda secundæ. Quod vero solum decem numeraverit hic ex Aristotele, est quia Aristoteles non omnes species particulatim ibi enumerat, sed aliquas solum in genere, ut temperantiam, quæ est genus ad abstinentiam, castitatem, etc. sub una virtute comprehendit, et sub fortitudine perseverantiam, et patientiam, et sub modestia humilitatem, et studiositatem, et alia. Quomodo vero liberalitas, et magnificentia dicantur hic pertinere ad virtutes quæ sunt circa passiones, cum aliis locis dicat pertinere ad voluntatem, et circa operationes versari, supra late exposuimus.

ARTICULUS VI.

Quid sint virtutes cardinales: quid purgatoriæ; purgati animi, et exemplares?

I. Cardinales virtutes idem est, quod principales. Sunt autem aliquæ virtutes, quæ inter morales principalitatem quamdam obtinent, ut tales in Scriptura, et patribus proponuntur. Dicitur enim Sapientiæ VIII: *Sobrietatem, et sapientiam docet justitiam et virtutem, quibus nihil utilius est in vita hominibus*, ubi nomine sobrietatis intelligitur temperantia: nomine sapientiæ, prudentia; eo quod in genere morali hæc est prima, et optima scientia. Nomine autem virtutis intelligitur fortitudo, quæ maxime vigorem præstat. Si autem nihil istis virtutibus utilius est in vita; ergo ipsæ cæteris aliis utiliores, et principaliores

sunt. Unde dicit Gregorius II moralium, cap. xxxvi: « Quod in quatuor virtutibus tota boni operis structura consurgit; » et S. Ambrosius lib. V in Lucam, cap. VI, exponens illud: *Beati pauperes spiritu*, inquit: « Scimus virtutes esse quatuor cardinales, scilicet temperantiam, justitiam, prudentiam, fortitudinem. » Videri etiam potest Bernardus serm. xxii in cantica, et homilia, infra octavam epiphaniæ; Prosper lib. III de vita contemplativa; Augustinus XII de Trinitate, c. xiv, et lib. I contra academicos, c. VII, et aliis locis. Et ab omnibus theologis communiter acceptatur hujusmodi divisio virtutum cardinalium. Aliquæ tamen difficultates circa explicandæ se offerunt.

PRINCIPALITAS VIRTUTUM CARDINALIUM UNDE SUMATUR.

II. Prima difficultas est, qua ratione virtutes istæ cardinales, seu principales dicantur, an ratione materiæ circa quam versantur; an ratione alicujus status, seu modi, aut formalitatis, quæ in istis magis quam in aliis servatur, vel ex qua ratione, et principio.

III. Varie in hac parte loquuntur auctores. Quidam sumunt istam principalitatem, et superioritatem penes superioritatem prædicationis, eo quod existimant istas virtutes esse quatuor genera suprema in ratione virtutis moralis ad quæ cæteræ reducuntur tamquam species subjectæ. Ita Lorea super quæstionem LXII, et præcedens in titulo de divisione virtutum in theologales, et cardinales. Alii sumunt istam divisionem in cardinales, et minus principales secundum quamdam similitudinem, aut participationem, quia videlicet istæ quatuor virtutes inter se non assimilantur, sed sunt

diversæ, aliæ vero virtutes omnes aliquam similitudinem habent cum illis, vel participationem. Si enim aliqua virtus respicit debitum, assimilatur justitiæ; si refrænationem passionum, imitatur temperantiam; si passionum, impulsus, imitatur fortitudinem. Hoc etiam admittit Lorea ubi supra.

IV. Alios duos modos refert S. Thomas in quæstione LXI, art. IV, et in quæstione V de virtutibus, art. I ad secundum. Nam quidam distinguunt virtutes istas cardinales non secundum diversos habitus speciales respicientes speciales materias circa quas versantur, sed secundum diversas condiciones, seu modos generales, qui ad omnes virtutes requiruntur, et in omnibus concurrunt, et quasi transcendunt, sicut prudentia dicitur discretio quædam in qualibet materia; justitia rectitudo debita in quælibet materia; temperantia modus, seu moderatio quædam rationis in qualibet materia; fortitudo sit firmitas animi in qualibet materia contra quoscumque impetus passionum. Et sic istæ virtutes cardinales proprie, et formaliter non sunt virtutes sumendo virtutes pro habitu, sed sunt condiciones quædam ad quamlibet virtutem requisitæ. Alii accipiunt istas virtutes cardinales, et distinguunt illas penes diversos habitus, et sic vere, et essentialiter sunt diversæ virtutes secundum speciem, dicuntur autem cardinales, seu principales denominatione sumpta a materia circa quam versantur, quæ principalis est, aut difficilior in illo genere; sicut verbi gratia fortitudo absolute disponit animum ut non cedat, sed firmetur contra labores, et pericula, seu timores; illa autem fortitudo erit cardinalis, seu principalis, quæ firmat animum contra maxima pericula, qualia sunt pericula mortis. Et temperantia absolu-

te moderatur concupiscentiam ne effræate effundatur circa voluptatem, sed illa temperantia dicetur cardinalis, quæ refrænât voluptates maximas, quales sunt voluptates tactus.

V. Hæc ultima sententia approbatur ibi magis a D. Thoma. Et secundum illam dicendum est, quod virtutem aliquam moralem dici cardinalem sumitur a principalitate materiæ circa quam versatur, et divisio, seu distinctio cardinalium virtutum est distinctio, et divisio penes diversos habitus speciales, et specificè distinctos.

VI. Ratio est, quia revera invenitur diversa materia, et diversum objectum in his virtutibus, et invenitur specialis difficultas, et major in una materia quam in alia; ergo invenitur in objecto, seu materia totum quod requiritur ut virtus aliqua cardinalis dicatur. Omnis autem denominatio sumpta ab objecto, et ordo ad illud pertinet ad specificationem actus, et habitus, seu virtutis. Ergo si ex objecto sic specificante sumi potest ratio cardinalis, et principalis virtutis, non est cur denegetur, et sic virtutem esse cardinalem sit conditio distinguens diversos habitus, et specificationes eorum. Antecedens primi enthymematis constat ipsa experientia, cum in quibusdam virtutibus sit major arduitas, et difficultas orta ex ipsa natura, et qualitate materiæ circa quam versantur: sicut major difficultas, et arduitas est in vincendis periculis mortis per fortitudinem, quam erogandis sumptibus per magnificentiam, vel intendendis honoribus per magnanimitatem. Et major difficultas est in refrænandis delectationibus tactus, præsertim quando vehementer urgent, quam in delectationibus ludi, vel vanitatis. Et sic in aliis exemplis patere potest. Prima vero conse-

quentia ostenditur, quia si ipsa materia, et objectum circa quod est virtus habet principalitatem super alias materias, eandem potest communicare virtuti sicut communicat specificationem, perfectionem, et nobilitatem, quia ab objecto omnia ista desumit actus, et habitus; ergo et principalitatem, seu rationem virtutis cardinalis.

VII. Dices primo: Multæ virtutes non sunt cardinales, et tamen habent principalem, et nobiliorem materiam, ergo ex illa non sumitur ista principalitas cardinalis. Antecedens probatur: Nam religio, et pœnitentia habent principalem materiam quam justitia commutativa, scilicet cultum, et satisfactionem Dei: et tamen religio, et pœnitentia non sunt virtutes cardinales, sicut est justitia commutativa. Item humilitas est altior virtus, quam temperantia, quia temperantia reprimit delectationes tactus, humilitas spiritum superbiæ. Unde invenitur etiam in Angelis, et in parte spirituali, temperantia autem in sensitiva; ergo humilitas est nobilior, et tamen non est virtus cardinalis sicut temperantia; ergo a principalitate materiæ non desumitur ratio virtutis cardinalis. Ut omittam virtutes theologicas, et dona Spiritus sancti, quæ non sunt virtutes cardinales, et habent altius, et principalius objectum.

VIII. Secundo, quia temperantia, justitia, et prudentia non sunt virtutes in specie atoma, sed subalternæ, et genericæ; ergo male dicimus virtutes cardinales esse virtutes speciales. Antecedens probatur, quia temperantia dividitur tamquam in species, et partes subjectivas in abstinentiam, et castitatem, non autem datur aliqua alia temperantia, quæ sit species atoma, et virtus cardinalis præter istas: om-

nis enim temperantia moderatur, aut delectationes tactus circa cibos, et est abstinentia, aut circa venerea, et est castitas. Similiter justitia, alia est distributiva, alia commutativa, alia legalis: et prudentia dividitur in regnativam, œconomicam, militarem, et alias species, de quibus agit S. Thomas in secunda secundæ, quæst. 11. Vel ergo omnes istæ species sunt virtutes cardinales, et sic sunt plures quam quatuor: vel altera tantum illarum, et non est major ratio de una specie quam de alia, verbi gratia quod justitia commutativa sit virtus cardinalis, et non distributiva, vel quod castitas sit virtus cardinalis, et non abstinentia. Aut denique dicendum est quod virtus cardinalis solum dicitur talis ex ratione generica non quia sint speciales virtutes, quod est incidere in primam sententiam patris Loreæ.

IX. Ad primum respondetur, quod ut dicitur dubio sequenti virtutes cardinales proprie, et in rigore solum inveniuntur in genere virtutum moralium, quæ non versantur circa finem, sed circa electiones mediæ. In his enim mediis illæ quæ principalitatem habent, et materiam difficiliorem, aut ampliorem in deducendo ad finem dicuntur cardinales, ut ex D. Thoma dicemus. Non autem principalitas, aut nobilitas materiæ simpliciter facit virtutem cardinalem. Unde manent exclusæ virtutes theologicæ, quæ versantur circa finem: et similiter dona Spiritus sancti, aut aliæ supernaturales virtutes, quæ supra virtutes humanas sunt, et consequenter supra cardinales, quæ solum tales sunt inter humanas, non absolute, intelliguntur enim virtutes cardinales esse principales in vita humana, ut docet S. Thomas quæst. v de virtutibus, art. 1 ad duodecimum, id est, in vita modo humano considerata,

non divino, et supernaturali. Religio autem, pietas, pœnitentia, humilitas, et aliæ similes virtutes, quæ morales sunt, possunt quidem esse nobiliores, et perfectiores suis cardinalibus perfectione absoluta, et simpliciter non respectiva, et secundum conditiones materiæ, et modum qui in ea servatur, hunc enim perfectius servat virtus cardinalis, quam potentialis, licet hæc perfectiorem materiam absolute habeat. Si enim consideretur materia religionis quæ est cultus divinus, et materia justitiæ, quæ versatur circa contractus humanos; illa est perfectior, et nobilior materia secundum se, quam ista.

X. Cæterum si in illa materia consideretur formalitas, et modus satisfaciendi debitum, perfectius, et strictius invenitur in justitia commutativa, quæ est cardinalis, quam in religione, vel pietate, quia religio licet solvat debitum cultum Deo, non tamen ad æqualitatem sicut justitia. Et sic licet illa materia divini cultus sit in se præstantior, tamen in ratione æqualis, seu reductionis ad æqualitatem (quod est proprium munus justitiæ) non est ita perfecta, sicut quæ fit in contractibus humanis. Et e contra aliqua virtus potest facere æqualitatem in reductione, ut gratitudo, aut amicitia, non tamen habet rigorosum, et legale debitum sicut justitia. Similiter humilitas refrænât nobiliorem materiam, scilicet spiritum rebellantem per superbiam, quam temperantia, quæ refrænât carnem rebellantem per lasciviam, sed tamen delectationes istæ carnis, et tactus sunt vehementiores in alliciendo, et attrahendo quam spiritus superbiæ, sunt enim delectationes illæ primæ et fundamentales respectu aliarum, fundantur enim in propria conservatione, sive speciei, sive individui, quæ maxime urget, nam: *Pellem*

pro pelle dabit homo, et cuncta quæ habet (etiam vanitatem) pro anima sua, Job. ii.

XI. Ad secundum respondetur non requiri quod omnes quatuor virtutes cardinales sint species atomæ non divisibiles in alias species, sed aliquæ sunt subalternæ habentes sub se species, et partes subjectivas; aliæ non propter materiæ contradictionem, quæ non patitur in plura motiva, et rationes formales dividi, ut fortitudo quæ habet materiam nimis strictam, scilicet pericula mortis, in quibus non invenitur multiplex, et diversa ratio formalis, sed unica tantum in genere morali, ideoque est univoca tantum in specie atoma. Et similiter prudentia, quæ est gubernativa, et directiva propriarum actionum respicit unicum ordinem ad finem totius vitæ humanæ, ideoque est unica secundum speciem atomam ut articulo præcedenti diximus, licet prudentia directiva aliorum possit respicere diversos fines, et sic dividi penes diversas species (ut ibi diximus et tractat D. Thomas 2-2, quæst. li.) At vero temperantia non habet materiam ita coarctatam ut in specie atoma contineatur, sed habet materiam speciei subalternæ, scilicet delectationes tactus, quæ diverso modo, et diversa moralitate regulantur in venereis, et in cibis. Venerea enim solum sunt regulabilia per matrimonium, et omnis alius usus illicitus est; et etiam per matrimonium, si accedat votum castitatis est illicitus, quod pertinet ad virginitatem ut est virtus specialis, castitas enim non reddit illicitum usum venereorum in matrimonio. At vero delectationes ciborum regulantur alio fine longe distincto, scilicet ut sumantur quantum convenit decenti sustentationi corporis. Quæ moralitates sunt ita diversæ, quod constituunt diversas vir-

tutes, et diversas difficultates vincendas respiciunt, scilicet castitatem, et abstinentiam.

XII. Similiter alia est materia iusti in commutationibus, quod pertinet ad justitiam commutativam, quæ respicit æqualitatem arithmeticam, et absolutam in valore rei; alia est materia iusti in distributione præmiorum, quæ respicit diversam proportionem meritorum. Et sic est diversa virtus justitia distributiva, et commutativa. Et tamen non propterea multiplicantur virtutes cardinales, quia duæ ex illis scilicet justitia, et temperantia sunt species subalternæ, et tamen solum dicuntur duæ virtutes cardinales, quia licet quælibet habeat plures species, tamen omnes illæ conveniunt in exhaurienda adæquate tota illa materia principali, et cardinali, quæ ita ampla est, ut non nisi pluribus speciebus exhauriri possit, quod secus accidit in fortitudine. Unde non est inconveniens dividi aliquid in plura membra, quorum unum est species atoma, aliud subalternæ; sicut animal dividitur in rationale, et brutum seu irrationale, et tamen homo species est atoma; brutum autem subalternæ, quæ dividitur in varias species, bovis, equi, leonis, etc.

VIRTUTES CARDINALES SOLUM REPERIUNTUR IN VIRTUTIBUS MORALIBUS.

XIII. Secunda difficultas est orta ex præcedenti. Si enim virtutes dicuntur cardinales, quia principales, sumpta principalitate ab objecto, seu materia, videtur quod quanto materia est principalior, et nobilior, tanto magis denominari debent virtutes cardinales, cujus oppositum videmus, quia aliquæ virtutes nobiliores moralibus, aut istis quatuor cardinalibus, cardinales non sunt,

ut exemplis manifeste constat. Nam virtutes theologales, et dona Spiritus sancti sunt nobilissimæ virtutes, nec tamen cardinales sunt. Virtutes etiam intellectuales ut sapientia, et scientia nobiliores sunt moralibus, nec tamen cardinales sunt. Et inter morales aliquæ non reputantur cardinales, nec principales, quæ nobiliorem habent materiam, seu objectum, ut religio, pietas, pœnitentia, humilitas, quæ nobiliores sunt justitia, temperantia, et fortitudine, nec tamen cardinales dicuntur. Cur ergo solæ istæ dicuntur cardinales, id est, principales, cum aliæ dentur principaliores, nec tamen cardinales dicuntur?

XIV. S. Thomas in hac quæstione lxi, articulo iii, fatetur quidem posse dari alias virtutes, quæ sint principaliores istis secundum alias principalitates, sed istæ dicuntur principales ratione materiæ. Cæterum hæc responsio aggravat magis, quam solvit difficultatem. Nam ratione materiæ theologales longe excedunt istas quatuor, quia illæ tractant de Deo fine ultimo, istæ de mediis, quia electivi habitus sunt. Et si loquamur de principalitate materiæ intra genus moralium, materia religionis, quæ est cultus Dei, et materia pœnitentiæ, quæ est satisfactio Dei est nobilior omni materia commutationum, et contractuum, quæ est materia justitiæ virtutis cardinalis. Et humilitas habet materiam nobiliorem temperantia, quia hæc solum refrænât passiones concupiscibilis, unde non reperitur in Angelis: humilitas vero refrænât spiritum superbiæ in voluntate; unde maxime ad Angelos pertinet contra diabolum. Ergo potius ratione materiæ deberet esse cardinalis.

XV. Intelligentia ergo ex D. Thomas sumenda est ex his quæ tradit in iii distinct. xxxiii, quæstione se-

cunda, articulo primo, præsertim quæstione ii et iv, et hic supponit, videlicet quod materia virtutis cardinalis, non debet esse principalior inter alias materias principalitate nobilitatis, sed principalitate fundamenti, et initii, respectu ad alias materias, quatenus ad talem materiam aliæ reducuntur, non ipsa ad alias. Et ulterius materia ista virtutis cardinalis debet se tenere ex parte mediorum, non ex parte finis ultimi, et intra latitudinem mediorum debet principalitatem habere, seu primam rationem fundamenti, et initii, non primam rationem nobilitatis, aut perfectionis simpliciter. Et ratio est, quia cardinalis virtus (inquit D. Thomas) dicitur ad similitudinem cardinis ostii in quo firmatur motus ostii ad intrandum in ulteriora. Nam de ratione ostii est ut per ipsum interiora domus adentur, et ideo illud per quod non est motus in aliquid ulterius, non habet rationem ostii. Virtutes autem theologice cum sint circa finem ultimum non sunt aliquid aliud ulterius ex parte objecti in quod tendant, unde in virtutibus theologice non invenitur ratio ostii, et propter hoc non possunt dici cardinales: similiter nec in virtutibus intellectualibus, quia perficiunt in vita contemplativa, quæ non ordinatur ulterius ad alteram vitam, sed activa ad ipsam ordinatur.

XVI. Ita que licet cardinalitas significet principalitatem, sed non quamlibet, nec absolute, sed in genere determinato, scilicet principalitatem conducentem ad aliud ad quod fit motus, seu transitus, non principalitatem ultimam, et absolutam, in qua quiescitur; sicut cardo ostii, unde derivatur, seu ad cujus similitudinem dicitur cardinale, est illud præcipuum, et fundamentale ad motum in tota domo, et in toto ædificio. Ostium enim est id per quod